

Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Львівський національний університет імені Івана Франка
(юридичний факультет)
Вища школа права і адміністрації у Жешуві (WSPiA)

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ЗДОБУТКИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали
VIII Міжнародної науково-практичної конференції
(12 червня 2026 року, м. Львів)

*До 30-річчя Конституції України
та 35-річчя Незалежності України*

Львів
ЛНУ імені Івана Франка
2026

- Д39 **Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи** : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (12 червня 2026 року, м. Львів). До 30-річчя Конституції України та 35-річчя Незалежності України / за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2026. – 358 с.

Матеріали збірника висвітлюють проблеми реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Мета конференції: обговорення здобутків реформи децентралізації публічної влади в Україні на теперішньому етапі, проблемних питань організації та функціонування місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови країни, а також перспектив муніципальної реформи в контексті зарубіжного досвіду та євроінтеграції України.

Видання розраховане на фахівців у галузях конституційного, муніципального, адміністративного права, державного управління, права Європейського Союзу – наукових та науково-педагогічних працівників, депутатів місцевих рад, посадових осіб державної влади та місцевого самоврядування, а також магістрів і студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти, усіх, хто цікавиться проблемами місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади.

УДК 342.9:352/354.071.6](477)»364/366»(06)

*Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику.
Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за їх зміст.
Тези друкуються в авторській редакції.*

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	9
----------------	---

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Скрипнюк Олександр Васильович

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ ЯК ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ.....	13
---	----

Оніщенко Наталія Миколаївна

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ У ФОКУСІ НАУКОВОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ	20
--	----

Niemczuk Przemysław

NADZÓR JAKO PRAWNY INSTRUMENT DECENTRALIZACJI.....	24
--	----

Устименко Володимир Анатолійович,

Джабраїлов Руслан Аятшахович

ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЯГНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІЛЕЙ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ПІДХОДИ У ПРАВІ ЄС ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВРАХУВАННЯ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	29
---	----

Пархоменко Наталія Миколаївна

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОТВОРЧИХ ЄВРОЗБОВ'ЯЗАНЬ УПОВНОВАЖЕНИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: СУТНІСНІ ОСОБЛИВОСТІ	34
---	----

Кулинич Павло Федотович

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: ПРОБЛЕМИ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	39
---	----

Малишева Наталія Рафаелівна

СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У ДОВКІЛЛЕВОМУ УПРАВЛІННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	44
--	----

Андрійко Ольга Федорівна,

Беззубов Дмитро Олександрович

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	50
--	----

Нагребельний Володимир Петрович,

Шпарик Юрій Михайлович

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ..... 56

Крусян Анжеліка Романівна

ФУНКЦІОНАЛЬНА АДАПТИВНІСТЬ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ 61

Eckhardt Krzysztof

SKUTECNOŚĆ LOKALNEGO REFERENDUM ODWOŁAWCZEGO JAKO INSTRUMENTU
WSPIERANIA PROCESU DECENTRALIZACJI WŁADZY PUBLICZNEJ..... 68

Баймуратов Михайло Олександрович,

Кофман Борис Якович,

Баймуратов Максим Михайлович

МІЛІТАРНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ:
ДО ПРОБЛЕМАТИКИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФІЛЬНОГО КОЛА, УСВІДОМЛЕННЯ
І РОЗУМІННЯ НАЯВНИХ ТА ПЕРСПЕКТИВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ..... 72

Батанов Олександр Васильович

МУНІЦИПАЛІЗМ У СИСТЕМІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ:
ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ 101

Борденюк Василь Іванович

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 114

Жовнірчик Ярослав Федорович

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
ТА ГРОМАДЯНИНА В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД – РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ..... 120

Беззубов Дмитро Олександрович

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
В АСПЕКТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ..... 125

Камінська Наталія Василівна

ІНДИКАТОРИ ЕФЕКТИВНОЇ ПІДТРИМКИ ДЕРЖАВОЮ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАД НА ШЛЯХУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ,
СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ 131

Ключковський Юрій Богданович

ПРЯМА ТА УЧАСНИЦЬКА МІСЦЕВА ДЕМОКРАТІЯ І ПРИРОДА
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ..... 135

Кобилецький Микола Мар'янович

ЄВРОПЕЙСЬКІ МОДЕЛІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ У XIV –
ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ ТА ЇХ СУЧАСНЕ ВИКОРИСТАННЯ..... 141

Колісниченко Наталія Миколаївна

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ПІДЗВІТНОСТІ Й ЯКОСТІ ПОСЛУГ У ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	148
---	-----

Кринична Ірина Петрівна

КОМУНІКАТИВНА СТІЙКІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	153
---	-----

Куйбіда Василь Степанович

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	158
---	-----

Куян Ірина Анатоліївна

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ.....	162
--	-----

Лялюк Олексій Юрійович

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ» В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	168
---	-----

Марцеляк Олег Володимирович

ІНСТИТУТ ПРЕФЕКТІВ ФРАНЦІЇ ЯК МОДЕЛЬ ДЛЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	174
--	-----

Максакова Руслана Миколаївна

ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕПУТАТІВ МІСЦЕВИХ РАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВПЛИВ НА ІНСТИТУЦІЙНУ СТІЙКІСТЬ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	179
---	-----

Рабінович Сергій Петрович

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ІНТЕРЕСІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ІНТЕРЕСІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ: НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ НАУКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО Й МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА.....	184
--	-----

Стецюк Петро Богданович,

Стецюк Наталія Василівна

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	188
---	-----

Стойко Олена Михайлівна

АВТОНОМІЯ КОРСИКИ ЯК ПОКАЗНИК МЕЖ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У ФРАНЦІЇ.....	192
---	-----

Шаульська Галина Миколаївна

ІНСТИТУТИ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОДОВЖЕННЯ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	195
---	-----

ДОПОВІДІ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Андрейків Андрій Іванович

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА СУБ'ЄКТНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
У ПРОЄКТАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ 199

Барвіненко Віталій Дмитрович

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОСИЛЕННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ 205

Бочарова Наталія Василівна

ПРОБЛЕМИ ЛОКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ У ПЛАНІ ДІЙ ЄС
З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ДЕМОКРАТІЇ НА 2020–2027 РОКИ 209

Бутирін Євген Олександрович

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ
РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ ТА ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ
МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ 214

Батанова Наталія Миколаївна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ТА МУНІЦИПАЛІЗМУ 221

Бедрій Руслан Богданович

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ МІЖ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
ТА ВІЙСЬКОВИМИ АДМІНІСТРАЦІЯМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
У КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ 227

Бобровник Денис Олександрович

ІДЕНТИФІКАТОРИ СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО МУНІЦИПАЛІЗМУ 232

Волохов Олексій Сергійович

ФІСКАЛЬНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА СТАЛИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 244

Воронов Марк Миколайович

ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ ТА ПАРТИЦИПАТОРНЕ БЮДЖЕТУВАННЯ
ЯК ФОРМИ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДАХ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ В КРАЇНАХ-СУСІДАХ
(НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ, РУМУНІЇ ТА УГОРЩИНИ) 250

Галус Олена Олександрівна

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОВНОВАЖНІСТЬ МІСЦЕВИХ РАД
В УМОВАХ НЕМОЖЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ 256

Демиденко Володимир Олексійович

ДИСБАЛАНС СУДОВОГО РОЗСУДУ У СПРАВАХ ЩОДО МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ: ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ 259

Іванцова Зоя Анатоліївна

ДО ПИТАННЯ ВПЛИВУ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
НА ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВИМІР ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: РОЛЬ РАДИ ЄВРОПИ 266

Кисіль Людмила Євгенівна

АДМІНІСТРАТИВНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ
В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 271

Костецька Тетяна Анатоліївна

ПРО ЦИФРОВІЗАЦІЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ 277

Marszałek Marcin

DELEGATION OF PUBLIC TASKS TO OPERATORS PROVIDING PUBLIC SERVICES
[DELEGACJA ZADAŃ PUBLICZNYCH NA RZECZ PRZEDSIĘBIORCÓW
ŚWIADCZĄCYCH USŁUGI UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ] 282

Моргу́н Вячеслав Васи́льович

РЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ПІД ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЙНОЮ РИТОРИКОЮ:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРОВОДА ДІАГНОСТИКА РЕФОРМИ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ
(2014–2026) ТА ІНСТИТУЦІЙНА АЛЬТЕРНАТИВА ЄОПП-ГС 289

Попов Микола Петрович

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 294

Потанчук Ганна Вячеславівна

МУНІЦИПАЛЬНА ЛЮДИНА В МЕЖАХ ЕКОЛОГІЧНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ
ТА В ДИСКУРСІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ 299

Тимошук Віктор Павлович

ОКРЕМІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ ТА ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН 310

Хван Руслан Миколайович,

Єфремова Наталія Володимирівна

СУЧАСНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МУНІЦИПАЛІЗМ:
ДО УСВІДОМЛЕННЯ І РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ 315

Хорт Ігор Володимирович

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕНОСТІ КОМПЕТЕНЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ
ТА ОМС ЩОДО ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕНТРІВ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН
ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ: ПОШУК ПРАВОВОГО БАЛАНСУ 329

Чиркін Антон Сергійович

ПРАВОВА ОСНОВА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ: ПОТОЧНИЙ СТАН
І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 335

Янюк Наталія Володимирівна

КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ:
ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ 339

Куліш Андрій Миколайович

ДО ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІСЦЕВОГО РЕФЕРЕНДУМУ
ЯК ЕЛЕМЕНТА АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ 347

Cieślewicz Magdalena

WSPÓŁPRACA ADMINISTRACJI RZĄDOWEJ ORAZ JEDNOSTEK
SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO I ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH
W ZAKRESIE OCHRONY LUDNOŚCI I OBRONY CYWILNEJ
NA PRZYKŁADZIE POLSKIEGO PROGRAMU OCHRONY LUDNOŚCI..... 353

Хван Руслан Миколайович,
*кандидат юридичних наук,
докторант Національного авіаційного університету*

Єфремова Наталія Володимирівна,
*кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СУЧАСНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МУНІЦИПАЛІЗМ: ДО УСВІДОМЛЕННЯ І РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ

Є загальновідомим фактом, – який знайшов своє яскраве і переконливе підтвердження в соціально-політичній і нормативно-правовій практиці державного будівництва більшості держав світу, – що побудова, існування, функціонування, розвиток і вдосконалення феноменології демократичної правової державності є неможливими без наявності життєздатної та ефективної системи локальної демократії у вигляді місцевого самоврядування (далі – МСВ), яка спирається на цінності муніципалізму. Отже, саме муніципалізм, що має глибокі історично-екзистенційні, онтологічні, аксіологічні, комунікативні, предметно-об'єктні, конотаційні, наративні засади, що детерміновані об'єктивною необхідністю існування і функціонування людини, її груп та асоціацій в межах територіальної локальної людської спільноти (територіального колективу, територіальної громади /далі – ТГ/) для організації автономної екосистеми життєвого циклу людини, виступає запорукою існування і функціонування: по-перше, первинної колективно-організаційної екосистеми людини, її груп та асоціацій у вигляді локального громадянського суспільства; по-друге, держави в межах її кордонів, як інтегративного фактору та основоположного управлінського елементу, навколо якого об'єднуються всі ТГ; по-третє, асоціації держав в межах їх міжнародного співтовариства, що репрезентують сучасну людську цивілізацію та стоять перед необхідністю вирішення цілої низки найважливіших завдань, від вирішення яких й залежить її продовження в темпоральному, безпековому і перспективному вимірах.

Звідси можна стверджувати, що саме муніципалізм виступає зв'язуючою і сполучною ланкою цих локальних, загальнодержавних і міжнародних процесів, формуючи могутню дихотомію «локальне / глобальне», в якій питання забезпечення життєдіяльності та захист і охорона прав кожної людини, її груп та асоціацій володіє наскрізним характером та стратегічною важливістю в глобальному розумінні, зокрема через формування профільного блоку національного законодавства держав та профільного блоку міжнародного договірного права, включаючи й його міжнародні регіональні сегменти.

Дослідження сучасного європейського муніципалізму сьогодні перебувають на етапі активної трансформації від суто юридичного аналізу до міждисциплінарного вивчення «нового муніципалізму». Варто зазначити, що профільну проблематику досліджує широке коло науковців, чиї підходи різняться залежно від акцентів: від класичного правового аналізу до радикальних соціальних теорій «нового муніципалізму». Західні дослідники зараз активно працюють над концепцією «Нового муніципалізму» (New Municipalism) [1], яка виходить за межі простого адміністрування. Так, Берті Рассел (Bertie Russell) є одним із ключових теоретиків, який розглядає місто як стратегічний простір для трансформації політики та боротьби з неолібералізмом [2]. Метью Томпсон (Matthew Thompson), своєю чергою, спеціалізується на «економічній демократії» та муніципальних інноваціях (зокрема, досліджує досвід Престона та Ліверпуля) [3]. Йоланда Біанкі (Iolanda Bianchi) в своїх роботах досліджує перетин міського врядування, спільних благ (commons) та соціальних рухів (зокрема, кейс «Барселони в спільноті») [4]. Класик сучасного муніципалізму Мюррей Букчин (Murray Bookchin), який висунув теорію «лібертарного муніципалізму» [5], що є фундаментом для більшості сучасних радикальних муніципальних рухів, фактично визначив фундамент профільної феноменології. Лавінія Штайнфорт (Lavinia Steinfort) займається питаннями ремуніципалізації (повернення енергетики та водопостачання під контроль громад) у межах Transnational Institute (TNI) [6].

Вітчизняна (українська) муніципальна доктрина зосереджується в своїх дослідженнях на конституційно-правових засадах, реформі децентралізації та адаптації інституту локальної демократії до європейських стандартів. Так, Михайло Баймуратов, засновник

сучасної національної школи муніципалізму та автор численних праць з міжнародного муніципального права, досліджує суб'єктність територіальних громад у глобалізованому світі [7]. Олександр Батанов, що є одним із провідних теоретиків муніципального права, розглядає сучасний європейський муніципалізм як феномен цивілізації та аналізує його гуманістичні засади [8]. Володимир Кампо, своєю чергою, досліджує питання конституціоналізації муніципального права та становлення муніципальної доктрини в Україні [9]. Віталій Кравченко спеціалізується на правових аспектах місцевого самоврядування та муніципальних реформ [10]. Юрій Ключковський, що є відомим розробником законодавства про місцеве самоврядування, свої наукові праці присвятив виборчим системам та принципам муніципального права [11]. Дмитро Белов досліджує міжмуніципальне та транскордонне співробітництво в контексті європейської інтеграції [12].

Отже, основними векторами, які зараз знаходяться у фокусі науковців виступають:

1. Перехід до «Нового муніципалізму» – раніше вчені зосереджувалися на проблемних питаннях повноважень і бюджету, але зараз фокус змістився на соціальну інноваційність, при цьому досліджуються кейси Барселони, Неаполя та Престона, де міста стають майданчиками для прямої демократії та боротьби з глобальним капіталізмом.

2. Цифровий муніципалізм – це один із найсвіжіших напрямків, відповідно до якого дослідники вивчають цифровий суверенітет, тобто як міста можуть володіти своїми даними, а не віддавати їх корпораціям (Google, Uber), – ба більше, Smart City регламентує та регулює баланс між технологічною ефективністю та приватністю жителів-членів ТГ [13].

3. Екологічний порядок денний – саме тут муніципалітети розглядаються як головні суб'єкти виконання «Зеленої угоди» (Green Deal) [14], в її рамках популярною темою виступає концепт «місто 15 хвилин» та локальні енергетичні кооперативи, які зменшують залежність від великих енергомереж.

4. Муніципальне співробітництво та мережі – презентує окремий пласт досліджень, що присвячений тому, як міста взаємодіють в обхід національних урядів – причому мережі на кшталт Eurocities стають реальними політичними гравцями на рівні ЄС.

5. Резистентність та кризовий менеджмент – ці питання стають актуальними в контексті формування спроможності ТГ, тому праці про

роль МСВ у подоланні наслідків пандемії COVID-19 та прийомі біженців (особливо в контексті російсько-української війни), де муніципалітети часто виявляються швидшими за державні структури.

Разом з тим, варто акцентувати увагу і на основних проблемах (прогалинах) в профільних дослідженнях, а саме: а) наявності асиметрії, коли західноєвропейський муніципальний досвід описаний детально, тоді як муніципальні реформи в країнах Східної Європи та Балкан часто розглядаються лише як «наздоганяюча модернізація»; б) фінансова залежність, коли попри політичну автономію, фінансова вразливість міст залишається головним «болем», який науковці намагаються вирішити через моделі фіскальної децентралізації.

Отже, можна констатувати, що проблематика сучасного європейського муніципалізму залишається актуальною для подальших досліджень, включаючи об'єктивну необхідність її подальшої доктринально-теоретичної обґрунтованості, нормативно-правової забезпеченості, функціонально-предметної детермінованості та праксеологічної результативності.

Наведений вище висновок про роль сучасного європейського муніципалізму в державній організації та міжнародному міждержавному співробітництві насамперед детермінується *історією європейського муніципалізму*, який представляє собою достатньо складний та суперечливий шлях від середньовічного привілею окремих міст до фундаментального та екзистенційно-стратегічного права людини на самоврядування. Його формування можна розділити на чотири ключові етапи:

1. *Етап зародження: Муніципальна вольниця (XI–XVIII ст.)* – саме у цей період закладається філософський фундамент «права на місто», він характеризується наступними ознаками, а саме:

А) Магдебурзьке право: саме воно стало першим юридичним визнанням автономії міст, тобто місто переставало бути абсолютною власністю феодала і ставало автономно-самоврядною корпорацією міських жителів з власним органом управління (магістрат), що формується безпосередньо ними, а також незалежним судом та податками.

Б) Концепція вільного міста: характеризується сформованою місцевою владою і підтриманою жителями міста ідеєю, а потім й зафіксованою нормою Саксонського дзеркала (*Sachsenspiegel*, бл. 1220–

1235 pp.), що «міське повітря робить вільним» (нім. *Stadtluft macht frei*) [15] – саме вона заклала основу природного права територіальної локальної людської спільноти (територіальної громади) на автономію від державної (монаршої) влади.

2. *Класичний етап: Ліберальні реформи (XIX– поч. XX ст.)* – саме тут муніципалізм оформлюється як політико-правова доктрина, що володіє відповідними доктринальними, теоретичними та організаційними джерелами, основними з яких виступають такі:

А) Французька модель (організаційне джерело): формується після Революції 1789 року, коли громада (комуна) визнається базовою одиницею держави, в якій і формуються демократичні засади і суспільства і публічної влади.

Б) Теорія вільної громади (Німеччина) (теоретичне джерело): саме юристи цієї держави – Рудольф Гнейст та Лоренц фон Штейн обґрунтували, що право громади на самоврядування є первинним відносно держави.

В) Праці Алексіс-Анрі-Шарля де Токвіля (доктринальне джерело): саме його доктринальний аналіз американської демократії сприяв легітимізації муніципалітету як «політичної школи», без якої неможлива реальна і велика демократія [16].

3. *Етап інституціоналізації: Післявоєнна відбудова (1945–1985 pp.)* – саме після Другої світової війни муніципалізм та його основоположні настанови стають універсальним і оптимальним інструментом запобігання тоталітаризму через процес легалізації основоположних принципів самоврядування та інституціоналізацію міжнародних інституцій.

А) Децентралізація як запобіжник: у провідних державах Європи – ФРН, Італії та Франції реальне посилення громад за рахунок формування їх власної компетенції через передачу їм відповідних повноважень виконавчої влади, розглядалося як спосіб розосередити публічну владу, щоб вона ніколи знову не була сконцентрована в руках одного диктатора з абсолютною монополією на владу.

Б) Створення Ради Європи: ознаменувався не тільки створенням цієї міжнародної інституції, але й початком підготовки єдиних правових стандартів локальної демократії у вигляді місцевого самоврядування для всіх європейських держав.

4. *Сучасний етап: Європейська Хартія місцевого самоврядування та принцип субсидіарності як основоположна засада організації публічної самоврядної (муніципальної) влади (1985–дотепер)* – цей етап характеризується остаточним юридичним закріпленням муніципалізму як міжнародного стандарту через прийняття низки важливих міжнародних актів договірною характеру, а саме:

А) Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 року [17]: став першим міжнародним договором, який зобов'язав держави визнавати, підтримувати, забезпечувати і гарантувати автономію громад, – отже, муніципалізм став юридичним обов'язком публічної влади.

Б) Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір) 1992 року [18]: закріпив створення Європейського Союзу та легалізував на міжнародному рівні принцип субсидіарності як наскрізний принцип управління в ЄС.

В) Новий муніципалізм (XXI ст.): характеризується, по-перше, визнанням і суттєвим розширенням прав територіальних громад на участь у міжнародній політиці та, по-друге, на цифрову трансформацію управління.

Отже, в контекстуалізації свого історико-правового усвідомлення і розуміння, муніципалізм еволюціонував від корпоративного привілею обраних міст до загального стандарту демократичного устрою, де територіальна громада є фундаментом держави.

Варто зазначити, що яскравим прикладом тенденцій, що зазначені вище, виступає феноменологія сучасного європейського муніципалізму, що за великим рахунком, виступає первинним каменем, визначальним фактором профільної феноменології сучасного світового муніципалізму, де саме європейський муніципалізм виступає не тільки яскравим прикладом інтегрування в міжнародній регіональній макросистемі муніципальних систем більшості держав континенту (держави-члени Ради Європи, держави-члени Європейського Союзу), але й активним суб'єктом, що ініціює, детермінує та реалізує якісні зміни в розвитку та вдосконаленні всієї системи самоврядних відносин на європейському просторі, включаючи підсистеми муніципальних цінностей, муніципальної культури, муніципальної свідомості, муніципальної психології а також національного та європейського муніципального права.

Важливий науковий та праксеологічний інтерес представляє дефінітивне визначення європейського муніципалізму, що не тільки дасть змогу визначити філософські смисли і принципи, що в нього закладаються і які він сповідує та втілює, а й побачити прогресивні тренди змін у повсякденній життєдіяльності людини, гармонізацію її відносин з публічною владою, що фактично визначає, формує, регламентує, регулює, легалізує правовий простір самоврядування, забезпечуючи його легітимізацію в суспільстві. Варто зазначити, що доктринальні підходи до такого визначення зазвичай залежать від конкретної авторської позиції та покладення в його основу однієї пріоритетної або декількох ідентифікаційних ознак європейського муніципалізму.

Отже, в доктрині існує декілька підходів до визначення поняття «європейський муніципалізм» – насамперед, він трактується не просто як система локального управління, але й як правовий та філософський стандарт організації життя самої ТГ та її членів-жителів.

Представники західної муніципальної доктрини визначають муніципалізм через автономію та природне право ТГ на самоорганізацію. Так, Гюнтер Пюттнер (німецька школа), вважає, що «Європейський муніципалізм – це правовий стан, за якого місцеві спільноти мають власну сферу компетенцій, що захищена від свавільного втручання держави та базується на історичному принципі вільного міста» [19]. Отже, тут пріоритетними виступають нормативно-повноважна ознака, ознака автономності та ознака самостійності при вирішенні питань міського життя.

Своєю чергою, Жан-Клод Немері (французька школа) вважає, що «Це модель територіальної демократії, де легітимність влади випливає безпосередньо з локальної спільноти, а не делегується центральним урядом» [20]. Крім того, він аналізує муніципалізм не просто як місцеве самоврядування, а як політичну доктрину, що скерована на посилення ролі міст і комун в процесі європейської інтеграції. Ба більше, Немері розглядає європейський муніципалізм як модель, що виходить за межі простого адміністрування – він виділяє три ключових критерія: 1) Політичну автономію: муніципалітети повинні володіти реальною владою і правом приймати рішення, що є незалежними від центрального уряду, трансформуючись у повноцінні політичні гравці на рівні ЄС; 2) Принцип субсидіарності: рішення повинні прийматися

на максимально близькому до жителів рівні, отже, міста – це фундамент демократії, і європейське будівництво неможливе без їх прямої участі; 3) Трансграничне співробітництво: здатність комун об'єднуватися в мережі (асоціації) поперх національних кордонів для вирішення загальних задач, що створює «Європу міст», а не тільки «Європу держав». Отже, бачимо, що тут пріоритет віддається як демократичним засадам самоврядної влади, що є породженням самої громади, а не центрального уряду, так й суттєвому зростанню ролі та значення міст в європейській міждержавній інтеграції.

В той же час, Джузеппе Берті (італійська школа), визначає європейський муніципалізм таким чином: система «плюралістичної влади», де муніципалітети є не нижчою ланкою адміністрації, а рівноправними політичними суб'єктами у структурі багаторівневого врядування» [21]. Тобто, йдеться насамперед про відповідну самостійність муніципалітетів, і, одночасно, про їх органічне «вбудування» в загальну систему публічної влади, пріоритетом в якій володіє публічна державна влада.

Українська національна муніципальна доктрина розглядає феноменологію загального муніципалізму саме під кутом європейського муніципалізму, насамперед, як інструмент децентралізації повноважень органів публічної влади з їх перерозподілом в бік органів місцевого самоврядування та як засіб повернення реальної суб'єктності людині, причому не тільки на рівні локального соціуму, а через нього – на рівень держави.

Так, фундатор сучасної української школи муніципалізму Микола Пухтинський, вважає, що: «Муніципалізм – це система поглядів та принципів, що обґрунтовують пріоритет інтересів територіальної громади та її право на самостійне вирішення питань місцевого значення під власну відповідальність» [22, с. 19]. Отже, йдеться, по-перше, про наявність системи інтересів, до якої органічно входять екзистенційні інтереси ТГ; по-друге, про її право та самостійність при вирішенні питань місцевого значення; по-третє, про власну відповідальність ТГ в процесі такого вирішення.

Провідний вітчизняний теоретик муніципального права Олександр Батанов, вважає, що «Європейський муніципалізм – це цивілізаційна цінність, що передбачає визнання муніципальної влади як самостійної гілки публічної влади, яка має природно-правову природу та є

фундаментом конституційного ладу» [23, с. 34]. Отже, йдеться про аксіологічні і природні характеристики профільного феномену, його публічно-владний характер, самостійність та фундаментальність в контекстуалізації формування конституційного ладу.

Вітчизняний дослідник в сфері державного управління, в тому числі й муніципального, Василій Куйбіда, визначає феномен європейського муніципалізму як «стан розвитку суспільства, за якого громада стає спроможною бути повноцінним суб'єктом політичних та економічних відносин, орієнтуючись на стандарти Європейської хартії» [24, с. 67]. Ця доктринальна позиція сповідує спроможність та політичну і економічну суб'єктність ТГ, що існує відповідно до норм-принципів Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 року.

В такому ж розумінні розглядає європейський муніципалізм вітчизняна дослідниця феноменології муніципалізму Інна Посторонка, – причому, не просто як правову категорію, а як комплексну політико-правову ідеологію. У своїх працях (зокрема, у дослідженнях, присвячених муніципальному праву та європейським стандартам місцевого самоврядування) вона визначає його таким чином: «Європейський муніципалізм – це цілісна система демократичних цінностей, принципів та правових стандартів, що обґрунтовують пріоритетність прав територіальної громади як первинного суб'єкта публічної влади та фундаменту громадянського суспільства» [25, с. 112]. При цьому ключовими аспектами її визначення виступають: А) Аксіологічний підхід: муніципалізм – це насамперед цінність, де людина через ТГ реалізує право на управління державою; Б) Принцип субсидіарності: повноваження мають належати тому рівню влади, який є найближчим до людини; В) Гармонізація: це процес приведення національного законодавства у відповідність до стандартів Європейської хартії місцевого самоврядування; Г) Пріоритетність: муніципалізм – як прояв пріоритетності, а звідси й первинності прав територіальної громади; Д) Первинність: ТГ як первинний суб'єкт публічної влади та фундамент громадянського суспільства.

Один із засновників сучасної української школи муніципального права, доктор юридичних наук, професор Михайло Баймуратов визначає муніципалізм у вітчизняній доктрині у найбільш комплексному вигляді. У своїх фундаментальних працях (зокрема, «Муніципальне

право України») він визначає профільний феномен наступним чином: «Муніципалізм – це особлива система поглядів, ідей, теорій та правових стандартів, що обґрунтовують пріоритетність інтересів територіальної громади як первинного суб'єкта публічної влади та фундаменту демократичного устрою держави» [26, с. 123]. Характерною особливістю цієї дефініції є те, що ключові складові муніципалізму тут визначені через основні ознаки європейського муніципалізму, а саме: А) Природно-правовий характер: муніципальна влада не «дарована» державою, а виникає природним шляхом із права людей спільно проживати та вирішувати свої справи, що засновані на загальних інтересах; Б) Муніципальна демократія: це специфічна форма народовладдя, яка реалізується безпосередньо в межах ТГ; В) Міжнародний правовий стандарт: європейський муніципалізм – це насамперед відповідність принципам Європейської хартії місцевого самоврядування, де ТГ є автономним гравцем як на рівні локального соціуму, так й на рівні держави і міжнародного співтовариства держав; Г) Суб'єктність ТГ: наголошується, що ТГ є не просто «об'єктом управління», а повноцінним суб'єктом публічного права.

Своєю чергою, вітчизняний дослідник конституційної та муніципальної проблематики Р. М. Хван вважає, що формування феноменології «конституційна людина» відбувається на стику національного конституційного та національного муніципального права, що обумовлено стратегічними настановами муніципалізму, який виступає повсякденною ідеологічно-ціннісною, соціально-нормативною та гуманістично-гуманітарною основою існування людини, її груп та асоціацій в умовах МСВ, в межах ТГ та в філософському стані повсякденності, – тобто, в тих умовах, в яких людина здійснює свій життєвий цикл [27]. Отже, йдеться, по-перше, не тільки про органічний зв'язок основоположної конституційно-правової та муніципально-правової проблематики, а й, по-друге, про їх базування на феноменології муніципалізму, а також, по-третє, про їх вихід, через муніципалізм, на основоположні параметри організації життєдіяльності людини. Звідси можна стверджувати про екзистенційно-стратегічний ресурс і потенціал муніципалізму та його вихід на стратегічні настанови існування і функціонування державності.

Узагальнюючи наведені доктринальні позиції, можна зазначити квінтесенцію профільної феноменології, визначаючи європейський муніципалізм як доктринальну концепцію (*доктринально-теоретична ознака* – авт.), згідно з якою саме ТГ (*визначально-суб'єктна ознака* – авт.) є первинним суб'єктом публічної самоврядної (муніципальної) влади (*владно-статусна ознака* – авт.) на локальному рівні соціуму (*соціально-просторова ознака* – авт.), а її право на самоврядування є природним (*природно-самоврядна ознака* – авт.) і невідчужуваним (*невід'ємна ознака* – авт.) і обмеженим лише законом (*умовно-обмежувальна ознака* – авт.).

В цьому контексті представляє науковий і практичний інтерес *філософія європейського муніципалізму*, яка виступає не просто набором профільних законів, а насамперед свідомством глибокого переконання, що свобода починається саме з громади. В її основі лежить ідея, що саме людина може бути справді вільною та впливовою лише там, де вона живе та здійснює свій життєвий шлях.

Варто зазначити, що до ключових філософських стовпів цієї концепції відносяться наступні:

1. *Громада як першооснова (визнання пріоритету локального)* – згідно з цією філософією, територіальна локальна людська спільнота у вигляді територіальної громади (муніципалітет) виникла раніше за державу, саме тому держава не «дарує» права місцевому самоврядуванню, а лише визнає їх, бо громада сприймається як природна форма людського існування та співжиття.

2. *Людина в центрі уваги публічної влади (визнання антропо-центризму)* – головною метою муніципалізму виступає вирішення задачі зробити публічну владу такою, що розташована «на відстані витягнутої руки». Отже, це виражається у формуванні філософії співучасті: а) громадянин – це не просто підданий, а активний учасник (актор) управління; б) відповідальність за спільний простір (парк, дорогу, школу), що виховує в людині загальнолюдську і демократичну культуру.

3. *Етична субсидіарність* – розуміється як моральний принцип: вища структура (держава) не повинна втручатися в те, що може ефективно зробити менша структура (територіальна громада), тому допомога від держави має надаватися лише тоді, коли ресурси громади вичерпані, і ця допомога має бути спрямована на відновлення самостійності громади, а не на контроль над нею.

4. *Муніципальна солідарність* – усвідомлюється тим, що ця філософія передбачає, що громади розуміються як такі, які не існують в ізоляції, вони існують в стабільності через те, що взаємодіють одна з одною на рівних правах, формуючи мережеве суспільство «по-горизонталі», і саме це виступає протиположністю жорсткій вертикальній ієрархії.

5. *Самоврядування як «Школа демократії»* – усвідомлюється і визначається місцем і роллю локальної демократії в формуванні загальнодемократичних засад, причому не тільки в організації локального життя людини, її груп та асоціацій, – а й в розумінні ролі демократичних засад саме в механізмах формуванні самої публічної влади та інституцій врахування суспільної думки щодо локального розвитку. Як зазначав ще Токвіль, общинні інститути є для свободи тим самим, чим початкові школи є для науки – тому саме на рівні міста чи села людина вчиться домовлятися, йти на компроміси та розуміти ціну спільних рішень.

Отже, резюмуючи, можна зазначити, що філософія муніципалізму – це яскравий прояв перманентного руху від «держави-патрона» (яка вирішує все зверху) до «держави-сервісу», де реальна влада належить самоврядним спільнотам. Звідси, можна наголосити, що *основні складові* європейського муніципалізму включають до себе фундаментальні принципи: А) Субсидіарність – коли рішення мають прийматися на найнижчому можливому рівні управління, ближче до громадянина; Б) Автономія – коли органи місцевого самоврядування повинні мати політичну, адміністративну та фінансову незалежність; В) Правова основа – розуміється як нормування і нормативізація права територіальних громад на самоврядування, що має бути закріплене в конституції або законі.

Список використаних джерел

1. Андріїв Б. Є. Новий муніципалізм: глобальна «політика на основі місця». *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2022. Вип. 5. С. 93–104.
2. Roth L., Russell B., Thompson M. Politicising proximity: Radical municipalism as a strategy in crisis. *Urban Studies*. 2023. 60 (11). P. 2009–2035.
3. Thompson M. Reconstructing Public Housing: Liverpool's Hidden History of Collective Alternatives. Series: Planning, Heritage and Care. Liverpool University Press. 408. (2020). DOI: 10.3828/9781789621082
4. Bianchi I. Barcelona: Urban Commons and Local State Assemblages. Series: Built Environment City Studies. Routledge (Taylor & Francis). London, 2025. 124. DOI: 10.4324/9781003398493

5. Bookchin M. Ecology and Revolutinary Thought. Berkeley : Ramparts Press, 1971. P. 55–88. (228).
6. Kishimoto S., Steinfort L. The Future is Public: Towards Democratic Ownership of Public Services. Transnational Institute (TNI), Amsterdam, 2020. P. 208.
7. Баймуратов М. О. Міжнародне співробітництво органів місцевого самоврядування України : монографія (репринтне видання дисертаційного дослідження). Дніпро : Інновація, 2021. 314 с.
8. Батанов А. В. Современный европейский муниципализм как феномен человеческой цивилизации. *Scientific and Legal Journal «Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan»*, 1(25). URL: <https://vestnik.zqai.kz/index.php/vestnik/article/view/1365>
9. Кампо В. М. Місцеве самоврядування в механізмі публічної влади : монографія. Київ : Юридична думка, 2010. 256 с.
10. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право) : навч. посібник / П. Д. Біленчук, В. В. Кравченко, М. В. Підмогильний. Київ : Атіка, 2000. 304 с.
11. Ключковський Ю. Проблеми реформування місцевого самоврядування в Україні. *Вибори та демократія*. 2005. № 2. С. 89–97.
12. Белов Д. М. Міжмуніципальне співробітництво в структурі транскордонного співробітництва / Д. М. Белов, М. В. Громовчук, О. П. Білак. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 72(2). С. 226–230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2022_72%282%29_38
13. Лінтур І. В., П'ятка Н. С., Бойченко І. Цифровізація міського простору: smart city як нова парадигма урбаністи. *Актуальні проблеми сталого розвитку*. 2026. Том 3, № 1. С. 45–40.
14. Івасечко О. Я., Мельник Б. П. Стратегія кліматичної політики «Green Deal»: особливості імплементації у ЄС та в Україні. *Регіональні студії*. 2021. № 26. С. 43–48.
15. Гошко Т. Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI–початок XVII ст.). Львів : Афіша, 2002. 255 с.
16. Токвіль Алексіс де. Про демократію в Америці : у 2-х томах. Київ : Вид-во : «Всесвіт», 1999. 590 с.
17. Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 року. Рада Європи, 2000. 16 с.
18. Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір 1992 р.). URL: https://studies.in.ua/pravo_es-shporu/2458-dogovr-pro-yeuropeyskiy-soyuz-maastrihtskiy-dogovr-1992-r.html
19. Püttner G. Handbuch der kommunalen Wissenschaft und Praxis. Berlin : Springer-Verlag, 2007. 824 s.
20. Nemery J.-C. La démocratie locale. L'Union européenne face à la décentralisation. Paris : L'&Harmattan, 2002. 340 p.
21. Berti G. Caratteri dell'amministrazione comunale e provinciale. Padova : CEDAM,, 1990. P. 412.

22. Пухтинський М. О. Європейська хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої демократії в Україні. Київ : Логос, 2003. 352 с.
23. Батанов О. В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: питання теорії та практики : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 260 с.
24. Куйбіда В. С. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні : монографія. Київ : Вид-во НАДУ, 2004. 320 с.
25. Посторонка І. Г. Становлення та розвиток феноменології муніципалізму: історичні цивілізаційно-локальні підходи до розуміння та визначення. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 107–114. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2021.20
26. Баймуратов М. О. Муніципальне право : підручник. Одеса : Юридична література, 2002. 352 с.
27. Хван Р. М. Роль феноменології муніципалізму в становленні концепту «конституційна людина». *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 2. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.29>